

РЕЦЕНЗІЙНІ СТАТТІ

Владислава МОСКАЛЕЦЬ
**Еліти та мережі: нові підходи до дослідження
єврейської економічної історії**

Aust, Cornelia. The Jewish Economic Elite: Making Modern Europe.
Bloomington: Indiana University Press, 2018.

Schick, David. Vertrauen, Religion, Ethnizität: Die Wirtschaftsnetzwerke jüdischer Unternehmer im späten Zarenreich. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2017.

Cohen, Michael R. Cotton Capitalists: American Jewish Entrepreneurship in the Reconstruction Era. New York: New York University Press, 2017.

Владислава Москалець – історикиня, викладачка та координаторка програми Єврейських студій Українського католицького університету.

Останнім часом дослідники єврейської соціальної історії звернули увагу на економічні питання – і з'явилася низка цікавих збірок та монографій, типовою особливістю яких є звернення до питань перетину релігійності, культури, економіки й політики. В рецензійній статті авторка розглядає три нещодавні праці, які стосуються економічної історії євреїв – David Schick, “Vertrauen, Religion, Ethnizität: Die Wirtschaftsnetzwerke jüdischer Unternehmer im späten Zarenreich” (2017), Michael R. Cohen, “Cotton Capitalists: American Jewish Entrepreneurship in the Reconstruction Era” (2017) та Cornelia Aust, “The Jewish Economic Elite: Making Modern Europe” (2018).

Усі три книжки фокусуються на взаємозв'язку двох чинників – етнічності й солідарності єврейських бізнесменів у ранньомодерний та модерний період. Методологічно автори вибирають схожий підхід і дивляться на діяльність підприємців чи купців через діяльність мереж. Кожен автор досліджує конкретні випадки – на Півдні Америки, у Східній та Західній Європі, щоб побачити, як контекст формує поведінку євреїв. Автори показують, яку роль єврейська етнічна належність та юдаїзм відігравали в формуванні відносин довіри, обмежували та визначали нові економічні простори і підважували погляди про етнічну солідарність як соціальну норму. Окрім того, праці важливі в ширшому контексті економічної історії. З модернізацією, а зокрема правовою емансипацією та індустріальною революцією, євреї входять у простір, який дає їм зовсім

інші можливості економічної діяльності та взаємодії з етнічними групами. Розглянуті дослідження пояснюють, як можуть взаємодіяти етнічність, культура й економіка.

Ключові слова: євреї, мережі, Східна Європа, еліти, спорідненість

Протягом минулого року вийшли три книжки, присвячені економічній історії євреїв, і це промовисто доводить, що «економічний поворот» в єврейських студіях справді відбувся. Про економічний поворот почали говорити 10 років тому в академії, зауважуючи, що економічна історія євреїв позбулася свого небезпечного амплуа. Після Другої світової війни економічну історію євреїв вважали в колі ізраїльських, європейських та американських учених майже непристойною темою, адже антисемітські стереотипи про євреїв часто мають економічне підґрунтя. Дискусії здебільшого зводилися до незручних питань, на кшталт «Чи є певні риси економічної поведінки іманентними для євреїв?». Короткий сплеск квантитативних економічних студій протягом 1960-х років, що виявився у працях економістів Аркадіуса Кагана і Сімона Кузнеца, не похитнув цієї нехоті в межах вузької галузі єврейських студій. Але від 1990-х років, з роботи дослідника ранньомодерної історії Джонатана Ізраеля «Європейські євреї в добу меркантилізму», яка пояснювала особливі механізми єврейської економіки, почалося нове зацікавлення економічною історією серед науковців, тепер уже істориків¹. На початку 2000-х років з'явилося кілька збірок статей з єврейської історії, автори яких у передмовях стали помічати звернення до економічних тем як до певного явища і виокремлювати це в підгалузь єврейських студій². Типовими рисами нової економічної історії євреїв стали звернення до культурних контекстів та відхід від статистичної квантитативної історії. Економічна історія – це радше звернення до економічних проблем в історії соціальної, у її переосмисленому варіанті. У своїй рецензії-огляді я хочу розповісти про три нові праці, які стосуються єврейських економічних еліт, і поглянути, в який спосіб вони трактують нішевий етнічний бізнес та які спільні чи відмінні висновки можуть запропонувати.

Єврейські мережі є важливою і цікавою, однак досить неоднозначною темою, адже в модерному антисемітському дискурсі популярне уявлення про багаті єврейські еліти, які, будучи тісно пов'язані родинними зв'язками, керують світом. Три праці, які вийшли протягом 2017–18 років і незалежно одна від одної порушили тему єврейських еліт та економічних мереж,

---

¹ Jonathan I. Israel, *European Jewry in the Age of Mercantilism, 1550–1750* (Oxford: Clarendon Press; New York: Oxford University Press, 1985).

² Прикладами таких збірок насамперед є Gideon Reuveni “Prolegomena to an “Economic Turn” in Jewish History” in Reuveni, Gideon, and Sarah Wobick-Segev, *The Economy in Jewish History: New Perspectives on the Interrelationship Between Ethnicity and Economic Life* (New York: Berghahn Books, 2011), 2; Rebecca Kobrin and Adam Teller. *Purchasing power: the economics of modern Jewish history* (Philadelphia: Penn, University of Pennsylvania Press, 2015),

свідчать, що про цю тему можна вже розмовляти і завдяки дослідженням конкретних випадків розвіювати стереотипи, домисли й узагальнення. Ці праці потрібні не лише як боротьба зі стереотипами – вони допомагають припинити сприймати етнічну солідарність як щось само собою зрозуміле і показують, який був механізм формування довіри, де дозволялися зв'язки з іншими, коли не працювали механізми етнічної солідарності тощо.

Три рецензовані монографії є потрібним черговим кроком у цьому напрямку і одним із перших вагомих результатів «економічного повороту», що досі виявлявся у публікаціях збірок статей. Книжки написані в різних країнах і не є продовженням жодної національної історичної традиції, а радше виявом міжнародного тренду. Можна зауважити дві типові риси, що стосуються всіх трьох праць. По-перше, всі три книжки про єврейські еліти, хоча намагаються додавати для зіставлення й інші соціальні групи. По-друге, і це типова риса більшості досліджень, присвячених економічному життю євреїв – кожна з книжок написав історик, який не має *stricto* економічної освіти і вивчає радше культурні теми.

Монографія «Бавовняні капіталісти: американське єврейське підприємництво в епоху Реконструкції» (**“Cotton Capitalists: American Jewish Entrepreneurship in the Reconstruction Era”**) Майкла Коена, американського історика і спеціаліста з єврейських студій, розглядає діяльність бавовняних підприємців євреїв в епоху Реконструкції після Громадянської війни як частину глобального процесу капіталізму. Автор використовує модель мереж як спосіб пояснити об'єднання підприємців та їхню успішну торговельну поведінку. Книжка структурована хронологічно, оскільки автор намагається показати, як глобальний контекст американської економіки впливав на купців. Праця розпочинається з передвоєнної економіки та пояснює, як працювала бавовняна торгівля, в якій євреї мали досить обмежену роль. Війна і криза звичних бізнесових стосунків і кредитних схем стає катастрофою для попередніх підприємців, однак дає можливість єврейським торговцям, що досі посідали незначне місце в економіці, стати її монополістами. Автор описує «верхні» й «нижні» мережі підприємців і підбиває підсумки, пояснюючи, як саме і чому занепало єврейське підприємництво на Півдні. Його мета, однак, не обмежується демонстрацією важливості етнічних контактів чи ствердженням успішності єврейських еліт. Розуміння процесів торгівлі бавовною дає ключ до осмислення глобальної економіки, явища нового капіталістичного суспільства.

У цьому дослідженні є два ключові терміни – «нішева економіка» й мережі. Нішевою економікою автор називає систему, в якій етнічна група займає певну ділянку – як це сталося з євреями в торгівлі бавовною під час і після Громадянської війни на Півдні. Автор, так само як і в інших книжках, бачить два ключові моменти, які зробили єврейських підприємців сильними в цій системі:

- структура економіки Півдня, завдяки якій посередницькі функції підприємництва почали відігравати значну роль;

- творення підприємцями мереж на основі етнічних зв'язків, які стали «паливом» для нішевої економіки³.

Книжка детально, крок за кроком описує шлях підприємців та фірм, зокрема братів Леманів, показуючи, як діяли фірми, в який спосіб отримували кредит і накопичували капітал. Переломним етапом у їхній кар'єрі стала Громадянська війна, що зумовила ситуацію, в якій для швидкого реагування стають важливими мережі контактів. Традиційні кредитні установи, що досі надавали кредит, були зруйновані, але натомість група дрібних підприємців змогла накопичити достатньо коштів, щоб творити основу для повоєнної економіки⁴. Власне, в цей період творяться родинні й етнічні мережі, які згодом відіграють основну роль у зміцненні групи. Бізнес-партнери були пов'язані між собою родинними зв'язками та етнічною належністю, що давало більшу довіру до партнерів і більші можливості, наприклад, дозволяло встановити стосунки Півдня з Нью-Йорком, який був джерелом кредиту⁵.

Автор ділить мережі на дві групи – верхній рівень, який становили ті підприємці, які допомагали отримати капітал з Європи і вкласти його в торгівлю бавовною, а саме фірми братів Леманів, Хаберів та інших, і нижній рівень посередників, які купували товари у братів Леманів і передавали його дрібним підприємцям чи фермерам і плантаторам на місцях. В обох ситуаціях етнічна належність відіграла значну роль. Великі підприємці завдяки довірі своїх одновірців мали можливість отримати великі кредити в єврейських банках. А згодом завдяки спільній етнічній належності єврейські підприємці могли поширювати свій продукт серед єврейських продавців. Розподіл на два види мереж додає цікавий вимір, показуючи різні рівні ієрархії серед євреїв, залучених до бавовняного бізнесу. На жаль, автор не розвиває цей сюжет і не показує, як якісно відрізнялися ці мережі і як перебування на різних драбинах ієрархії впливало на стосунки між єврейськими підприємцями і єврейськими продавцями.

Майкл Коен пояснює, що використання мереж у торгівлі не було лише винаходом євреїв, а стратегією інших етнічних меншин, які вживали свої тісні родинні зв'язки для підсилення економічного партнерства. Типово, що ці мережі часто могли формуватися вимушено, а не лише з волі підприємців до співпраці з одновірцями. Наприклад, англо-американський банк *J.P. Morgan and Co* відмовлявся від надання кредитів єврейським бізнесменам, вибираючи неєврейських. Американські підприємці творили своє окреме коло, використовуючи схожі до єврейських засоби, але визначали себе як білі еліти і протиставлялися єврейському бізнесу⁶. Хоча автор декілька разів згадує використання шлюбних контактів для підсилення бізнес-партнерств американськими підприємцями, він не зупиняється детальніше на специфіці не-

³ Michael R. Cohen, *Cotton Capitalists: American Jewish Entrepreneurship in the Reconstruction Era* (New York: New York University Press, 2017), 18.

⁴ Michael R. Cohen, *Cotton Capitalists*, 20.

⁵ Ibid, 43.

⁶ Ibid, 130.

єврейських мереж (які, до того ж, належали не до меншини, а до більшості) і на тому, чому їхні контакти не створили своєї нішевої економіки.

Вплив контексту на формування єврейської економіки стає для автора основною тезою, що проходить через всю книжку. Нішева економіка як явище зникає тоді, коли зростає інвестиційне банкірство і мережі зв'язків перестають бути істотними⁷. Глобальний капіталізм, до творення якого долучилися єврейські підприємці, зліквідував їхній бізнес. Чи є в цій моделі місце для активної діяльності самих підприємців і їхнього впливу на економіку?

Хоча книжка містить багато важливих даних та спостережень і фактично є однією з перших у тематиці участі євреїв в економіці американського Півдня, хронологічний виклад і надмір деталей трохи ускладнюють її сприйняття.

Книжка німецько-американської дослідниці Корнелії Ауст «Єврейська економічна еліта: творячи сучасну Європу» (**“The Jewish Economic Elite: Making Modern Europe”**), що є розширеною версією її дисертації, розглядає єврейських ашкеназьких купців у ранньомодерній Європі – поміж Амстердамом, Франкфуртом-на-Одрі, Варшавською Прагою та Варшавою. Авторка показує, яку роль відіграли єврейські мережі для творення нових економічних еліт і як згодом вони вплинули на творення єврейських банків. Книжка складається з п'яти розділів, кожен з яких досліджує конкретний випадок – родину купців Сімонсів у Амстердамі, Шлезінгерів у Франкфурті, історію Ісаака Флагау у Варшаві, який за свою кар'єру встиг побути дрібним купцем, постачальником війська й банкіром, подружжя Шмуеля і Юдити Збитковерів у Празі й Варшаві. Близький та уважний підхід має у своїй основі багатий джерельний матеріал, зокрема особисті архіви купецьких родин. Варто оцінити складність завдання і старанність виконаної роботи, адже джерела містилися в архівах різних країн і були написані німецькою, голландською, польською, івритом та їдишем.

Авторка ставила перед собою два завдання: показати, як економічна ситуація вплинула на творення економічних еліт у Східній Європі наприкінці XVIII століття, і простежити механізм творення торговельних міжнародних мереж. Ретельний хронологічний аналіз дозволив їй помітити, що зв'язок між придворними євреями і банківськими елітами модерного часу не має підтвердження в емпіричному матеріалі. Рух родин, які є персонажами книжки, показує складніший механізм творення нових економічних еліт.

Однією з цілей монографії є змістити фокус із дослідження економічної поведінки Західної Європи, про яку є кілька вагомих досліджень, зокрема згадана вище праця історика ранньомодерного періоду Джонатана Ізраєла «Європейські євреї в добу меркантилізму» чи книга Франчески Тривеллато про сефардські торговельні мережі⁸, на Центрально-Східну і Східну Європу.

⁷ Ibid, 181.

⁸ Jonathan Israel, *European Jewry in the Age of Mercantilism, 1550–1750* (London and Portland: Littman Library of Jewish Civilization, 1998); Francesca Trivellato, *The Familiarity of Strangers: The Sephardic Diaspora, Livorno, and Cross-cultural Trade in the Early Modern Period* (New Haven, CT: Yale University Press, 2009).

Тезою Джонатана Ізраела було те, що єврейські купці переживають занепад наприкінці XVIII століття – через мирний період після Утрехтського миру. Долучення Центрально-Східної та Східної Європи змінює цю картину і показує, в який спосіб і за яких умов творилися нові єврейські еліти⁹. Поєднання цих регіонів дозволяє сприймати діяльність єврейських еліт справді як глобальну і космополітичну та розуміти їхню роль в економіці.

Економічні стратегії єврейських еліт полягали в активній участі в економіці Європи, що підважує уявлення про суцільну ізольованість євреїв. Родина Шлезінгерів з Франкфурта, наприклад, виряджала членів родини у важливі фінансові центри Європи, її тактиками були також регулярні поїздки на ярмарки в пошуках нових опцій і контактів, а також підтримання контактів з неєврейськими купцями в тих місцях, де євреям заборонено було селитися¹⁰. Міжнародні контакти, що виникали внаслідок цього, ставали цінним ресурсом у ранньомодерному світі.

Аналізуючи торговельні мережі, Корнелія Ауст, так само як і інші автори, приділяє значну увагу родинним контактам, які допомагали виробленню стосунків довіри. Вона досліджує родинні стосунки дуже детально, зокрема виділяє різні шлюбні стратегії єврейських купців. Наприклад, родина Сімонс в Амстердамі обирала шлюби в місці свого проживання, щоб закріпити контакти, і шлюби у віддалених містах, щоб створити нові¹¹. Рівень деталізації дозволяє побачити, що шлюбна політика була свідомою і ставала засобом формування свого середовища.

Східна Європа, зокрема Варшава, виявилася вдалим вибором теми, адже змогла показати, як швидко формуються єврейські еліти наприкінці XVIII століття. Хоча представники цих еліт походили з досить скромних соціальних верств, наприклад м'ясників чи дрібних торгівців, вони швидко досягали успіху¹². Після поділів Польщі саме єврейські підприємці змогли заповнити відповідну нішу в житті міста і здобути домінування в банківській сфері. Приблизно в цей час Амстердам втратив свою роль як основного центру кредиту, натомість його перебрали Лондон і меншою мірою Варшава. Власне, заповнення економічної ніші й використання можливостей авторка вважає головним джерелом успіху єврейських еліт, а їхня згуртованість на основі етнічного чинника чи сімейна політика є лише засобом.

Прикметно, що Корнелія Ауст єдина з трьох авторів, хто звертає увагу на гендерний аспект. Одна з героїнь її праці – Юдита Якубовичова активно долучається до поставок війська разом із чоловіком, а після його смерті отримує можливість самостійно провадити справи – що є типовою ранньомодерною моделлю¹³. Можливо, брак гендерного аспекту в книжках двох

⁹ Cornelia Aust, *The Jewish Economic Elite*, xvi.

¹⁰ Ibid, 45.

¹¹ Ibid, 19.

¹² Ibid, 177.

¹³ Ibid, 158.

інших авторів пов'язаний з більшими обмеженнями щодо участі жінок в економіці в добу індустріалізації.

Книжку Корнелії Ауст можна вважати однією з центральних для сучасних досліджень єврейського економічного життя, вона вписується в актуальні дискусії і намагається відповідати саме на ті запитання, які обговорюються в науковому колі, зокрема про роль етнічного чинника у формуванні мереж чи зміни єврейських економічних еліт.

Німецький дослідник єврейської та російської історії Давід Шік також написав свою працю «Довіра, релігія, етнічність: економічні мережі єврейських підприємців у часи пізньої царської імперії» (**“Vertrauen, Religion, Ethnizität: Die Wirtschaftsnetzwerke jüdischer Unternehmer im späten Zarenreich”**) на основі дисертації. У трьох розділах автор розглядає три історії єврейських підприємців у пізній час Російської імперії – текстильного підприємця Маркуса Зільберштейна з Лодзі, тютюнових фабрикантів Г. і Л. Едельштейнів у Вільносі та взуттєвого фабриканта Мозеса Лісянського з Одеси. Головними питаннями, які цікавлять історика, є творення торговельних мереж серед економічних еліт, зв'язок між єврейськими фабрикантами та єврейськими робітниками та загалом роль етнічної належності й релігії в економічному житті підприємців. Шік так само, як і попередні автори, вибирає мережі як основу дослідження й основний концепт. Однак його книжка інтенсивніше, ніж дві інші, використовує соціальну теорію, зокрема концепт соціолога Марка Грановеттера про «закоріненість» (Embeddedness) економічних зв'язків у соціальному житті. Він називає тимчасову, структурну й інституційну закоріненість і пояснює, як вони відображаються в мережах підприємців¹⁴.

Цінною рисою цієї праці є те, що автор не приймає як заздалегідь визначені солідарність та існування довіри між євреями в межах нішевої економіки в ранньомодерну добу¹⁵. Наприклад, Майкл Коен у книжці про бавовняних магнатів бере етнічну солідарність за вихідний пункт: євреї, як і решта етнічних меншин, довіряють одне одному і намагаються підтримувати контакти у своєму колі. Уже з цієї тези він розвиває наступну, про вплив євреїв на нішеву економіку¹⁶. Давід Шік натомість намагається зрозуміти, звідки береться солідарність, аналізує поведінку своїх героїв у різних ситуаціях та на різних рівнях, щоб побачити, як саме функціонує механізм довіри. Якщо поставити дослідження у ширший контекст соціально-економічної історії, автор не пробує визначити примату економічної складової над культурною чи навпаки, а спостерігає за їхньою взаємодією.

Три випадки показують приклади трьох різних міст. Лодзь була старим містом, з усталеними стосунками євреїв та християн, у яке приходять новий

¹⁴ David Schick, *Vertrauen, Religion, Ethnizität: Die Wirtschaftsnetzwerke jüdischer Unternehmer im späten Zarenreich* (Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2017), 13.

¹⁵ David Schick, *Vertrauen, Religion, Ethnizität*, 16.

¹⁶ Michael R. Cohen, *Cotton Capitalists*, 2.

бізнес. Автор простежує торговельні контакти Маркуса Зільберштейна, які відбувалися як з євреями, так і з християнами. Підприємець спершу віддавав перевагу бізнес-контактам зі своїми одновірцями, згодом розширивши коло до християн. Вільнюс є прикладом старого міста – неіндустріального, з міцними традиціями, що беруть початок від середньовічних привілеїв, та сильною єврейською ортодоксією. Стосунки на тютюновій фабриці, які досліджує автор, є прикладом нового індустріального середовища, але дуже нішевого, адже і власниками, і робітниками є євреї. Власне, фабрика стає втіленням кризи єврейського суспільства в модерну епоху, коли робітничі відносини виходять за межі патріархальної підтримки робітників власниками. Єврейські робітники починають страйкувати, оскільки не знаходять підтримки своїх єврейських власників. Коли місцевий гаон закликає їх до покори і примирення, робітники протестують також проти нього. Конфлікт нарешті завершується банкрутством фірми.

Одеса, де відбувається дія третього випадку, пропонує ще інший варіант. Вона є новим містом нових людей і значно багатокультурнішим, аніж Лодзь чи Вільнюс. Акультурований купець Мозес Лісянські розпочинає там торгівлю взуттям. Коли згодом він переїжджає до Відня, у його колі клієнтів далі переважно одесити.

Давід Шік найретельніше з трьох авторів аналізує ідеологічні постави єврейських еліт. Порівнюючи функціонування підприємця Мозеса Лісянські в економічній та соціальній площині, він показує, що ситуація могла відрізнятися. Етнічна різноманітність Одеси не спричинила накладання економічних і соціальних мереж, а економічні мережі залишалися досить закритими. Коли Лісянські вирушає до Відня, то намагається знайти нові контакти серед євреїв, однак довіра серед одновірців не є сама собою зрозумілою, а тому його перші контакти у Відні серед євреїв Одеси¹⁷.

У висновках автор стверджує, що етнічна належність і економіка не завжди взаємодіють так, як це б видавалося логічним. Етнічна належність впливала на мережі, але в кожному місті по-іншому, наприклад, міжетнічні контакти найактивніші в Лодзі, а не в Одесі. Хоча етнічні мережі зв'язків здаються явищем більш характерним для ранньомодерної доби, підприємці повертаються до них, навіть якщо це було менш вигідно для бізнесу¹⁸. Мережі зв'язків мають можливість розгорнутися найбільш активно в нішевій економіці, як це сталося з тютюновими фабриками у Вільнюсі.

Однак нішева економіка не визначає всього безповоротно. Єврейські підприємці також активно формували середовище, а не були лише об'єктом змін¹⁹.

Книжка Давіда Шіка вирізняється тим, що автор ставить перед собою проблемні завдання – як підприємці вибирають собі коло партнерів, як відбувається соціальне розшарування, чи перетинаються соціальна і біз-

¹⁷ David Schick, *Vertrauen, Religion, Ethnizität*, 169.

¹⁸ *Ibid*, 179.

¹⁹ *Ibid*, 181.

нес-сфери – і намагається вирішувати їх на прикладі джерельного матеріалу. Такий підхід робить книжку цікавою і актуальною навіть для читача з-поза єврейських студій чи незнайомого з контекстом Східної Європи, оскільки відносить конкретні ситуації до загальних наукових проблем.

Висновки

Що нового в контексті єврейської соціально-економічної історії запропонували нам автори досліджень і що об'єднує ці три праці, окрім тематики? Передусім це ретельний аналіз конкретних випадків на основі фінансових архівів підприємців, їхніх листів, спогадів. Усі вони змогли подивитися на дуже дрібні коливання мотивацій і стратегій своїх персонажів і зрозуміти, від чого залежала їхня поведінка. Ця клопітка робота дозволила зазирнути у сферу того, що досі мало кого цікавило так близько: як індивід провадить своє економічне життя. Цей мікроісторичний погляд відкрив багато речей, які б не можна було вивчити за допомогою квантитативних і статистичних методів: як творилися ієрархії зв'язків, як підприємці реагували на конфлікти, як перетинаються приватна й публічна сфера. Кожен з авторів зміг простежити дрібні зміни й рішення, невидимі при погляді з дистанції.

У цієї мікроісторичності є, однак, свої вади. Чи можемо ми, наприклад, уважати декілька впливових ашкеназьких родин, які розглядає Корнелія Ауст, репрезентативними для всієї Європи, як це виглядає з назви книжки *Making Modern Europe*? Кожна з монографій є колекцією case-studies, що зрозуміло, зважаючи на те, що вивчення єврейських економічних еліт досі майже не відбувалося. Водночас уже можна ставити питання про потребу синтетичної праці, яка би підсумувала те, що ми знаємо про особливості єврейських торговельних мереж і їхньої залежності від конкретної історичної ситуації.

Три автори звертають увагу на те, якою мірою вагомий був контекст для поставання нішевих економік. І у випадку єврейських бавовняних підприємців американського Півдня, і в ситуації європейських євреїв, що постачали армію, шанс для розвитку мереж з'являвся в періоди кризи – під час війни, поділів Польщі. Чому, власне, у меншин виходить успішно розвиватися в цей період? Кризові ситуації вимагають швидкого реагування і розвинутої мережі зв'язків, а також наявного кредиту, тому саме в ці моменти єврейські підприємці використовують свої ресурси. Натомість у мирній ситуації та в час розвитку великих кредитних установ ці ресурси стають непотрібними – і економіки занепадають. При цьому конкретні люди можуть продовжувати свою успішну діяльність, накопичивши попередній капітал. Мобільність і гнучкість єврейських економічних еліт, які не прив'язані до конкретного місця і готові змінювати своє місце проживання та сферу зайнятості, дозволяє їм переходити з однієї галузі в іншу.

Питання переплетення культури, релігійності й економіки з'являється в кожного автора, однак у різному масштабі. У книжці Давіда Шіка це один із центральних мотивів, що дозволяє зрозуміти, як саме релігія впливає на

формування довіри і де вона виявляється. Наприклад, він читає листування єврейських підприємців з Вільнюса та простежує випадки, у яких вони вживають слова, що нав'язують до релігії, здебільшого в момент кризи²⁰. Соціальні й культурні мережі, однак, не обов'язково накладаються. Бажання вести торговельні справи із одновірцями і більша довіра до них йде поряд з акультурованістю²¹. Натомість Майкл Коен вважає, що саме брак спільних соціальних середовищ і відокремленість євреїв робили їхню економіку нішевою і створювали брак довіри до представників не своєї віри²². Чи спровоковані ці різні висновки різними контекстами, в яких формувалися мережі євреїв Східної Європи та Америки? Видається, однак, що дослідження Давіда Шіка, спрямоване на відтворення механізму довіри, спромоглося на більш детальну відповідь на запитання про кореляцію соціальних середовищ і робочих зв'язків.

Іншим спільним для трьох авторів є питання акультурації та релігійних постав євреїв. Корнелія Ауст демонструє, що підприємці різних напрямів – реформовані євреї і хасиди – могли бути партнерами у спільній торгівлі попри ідеологічні розбіжності. Євреї регулярно перетиналися в своїй економічній діяльності з християнами. Однак економічна сфера залишається досить відокремленою. Культурний вплив на економічну поведінку простежити доволі складно – підприємці цікавляться Гаскалою (єврейським просвітництвом), але це лишається в рамках релігійної сфери, і економічний етос Гаскали не позначається на їхньому бізнес-житті²³. Те саме правильне і для зворотного впливу. Як і Давід Шік, який показує на прикладі Мозеса Лісянського певну автономність економічної та соціальної сфер, Корнелія Ауст доходить висновку, що навіть тісна співпраця з християнами чи євреями-конвертитами не спричинила розмивання релігійних рамок і приймання іншої культури²⁴. Майкл Коен майже не пише про релігійні постави підприємців, зауважуючи лише, що їхній успіх полегшив інтеграцію в міста²⁵.

Усі три праці є прикладом взаємодії соціальної теорії та історії. Для трьох істориків, які є передусім спеціалістами з єврейської чи загальної історії, соціальне спрямування є новим способом переосмислити історію меншин і подивитись на єврейські еліти під іншим кутом. Концепт мереж для істориків стає не так соціологічним методом аналізу, як зручним способом пояснити реальність і показати, як функціонують єврейські економічні еліти у своїх соціальних та особистих зв'язках. Це дозволяє уникнути демонізації чи глорифікації та провести аналогії з іншими меншинами. Дослідження також знову повертають єврейські студії до соціально-економічної історії,

---

²⁰ Ibid, 116.

²¹ Ibid, 173.

²² Michael R.Cohen, *Cotton Capitalists*, 201.

²³ Cornelia Aust, *The Jewish Economic Elite*, 57.

²⁴ Ibid, 175.

²⁵ Michael R. Cohen, *Cotton Capitalists*, 18.

позбавленої, втім, флеру великих наративів. Чи виявляться ці праці цікавими й корисними для соціальної історії?

Vladyslava MOSKALETS
**Elites and Networks: New Approaches
for the Research of Jewish Economic History**

Aust, Cornelia. The Jewish Economic Elite: Making Modern Europe.

Bloomington: Indiana University Press, 2018.

Schick, David. Vertrauen, Religion, Ethnizität: Die Wirtschaftsnetzwerke jüdischer Unternehmer im späten Zarenreich. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2017.

Cohen, Michael R. Cotton Capitalists: American Jewish Entrepreneurship in the Reconstruction Era. New York: New York University Press, 2017.

Vladyslava Moskalets – historian, lecturer and coordinator
of Jewish Studies Program at Ukrainian Catholic University.

Lately, the researchers of Jewish social and cultural history turned their attention to economic issues and produced some new collections of essays and monographs, the remarkable feature of which is a shift to the questions of interaction among religiosity, culture, economics, and politics. In a review article the author analyses three recent books, dedicated to economic Jewish history: David Schick “Vertrauen, Religion, Ethnizität: Die Wirtschaftsnetzwerke jüdischer Unternehmer im späten Zarenreich” (2017); Michael R. Cohen “Cotton Capitalists: American Jewish Entrepreneurship in the Reconstruction Era” (2017) and Cornelia Aust “The Jewish Economic Elite: Making Modern Europe” (2018).

All three books focus on the interconnection of two factors: the ethnicity and solidarity of Jewish businessmen in the early modern and modern era. Methodologically, the authors choose a similar approach and look at the activities of entrepreneurs or merchants using a network concept. Each author explores specific cases – in American South, Eastern Europe, and Western Europe, to see how the context shapes the behavior of Jews. The authors show how Jewish ethnicity and Judaism played a role in developing the relationship of trust, limiting and defining new economic spheres and undermine the view of ethnic solidarity as a social norm. Also, the works are an important contribution to the broader context of economic history. With the modernization, and in particular the impact of legal emancipation and industrial revolution of the Jews, they enter into space that gives them completely different opportunities for economic activity and interaction with ethnic groups. The study explains how ethnicity, culture, and economy can interact.

Keywords: Jews, networks, Eastern Europe, elites, kinship

Bibliography

Aust, Cornelia. *The Jewish Economic Elite: Making Modern Europe*. Bloomington: Indiana University Press, 2018.

Cohen, Michael R. *Cotton Capitalists: American Jewish Entrepreneurship in the Reconstruction Era*. New York: New York University Press, 2017.

Israel, Jonathan I. *European Jewry in the Age of Mercantilism, 1550–1750*. Oxford: Clarendon Press; New York: Oxford University Press, 1985.

Kobrin, Rebecca, Adam Teller. "Introduction Purchasing power: the economics of modern Jewish history." In *Purchasing power: the economics of modern Jewish history*. Philadelphia: Penn, University of Pennsylvania Press, 2015, 1–27.

Reuveni, Gideon. "Prolegomena to an "Economic Turn" in Jewish History." In Reuveni, Gideon, and Sarah Wobick-Segev, *The Economy in Jewish History: New Perspectives on the Interrelationship Between Ethnicity and Economic Life*. New York: Berghahn Books, 2011, 2–22.

Schick, David. *Vertrauen, Religion, Ethnizität: Die Wirtschaftsnetzwerke jüdischer Unternehmer im späten Zarenreich*. Gottingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2017.